

सिमेंट बंधारा

गावाजवळ असलेल्या ओढ्या नाल्या नदीवर अनेक ठिकाणी सिमेंटचे बंधारे असतात. हे बंधारे म्हणजे सलग भींत असते व के टी प्रमाणे याला दारे नसतात. अनेक वर्षे देखभाल दुरूस्ती नसल्याने बंधार्याच्या भींती मागे पाण्याबरोबर वाहून आलेले दगड गोटे वाळू माती साचून पाणी साठवण्याची जागा कमी कमी होत जाऊन शेवटी बंधार्याच्या भींती एवढा गाळ साठून बंधारा निकामी होतो व पाणी साठत नाही. पण बंधार्याची भींत नीट ऊभी असते. पाणी साठवता येत नसल्याने त्या मुळे पावसाळ्या नंतर भाजी पिके घेता येत नाहीत.

ज्यांच्या गावाजवळ असे सिमेंटचे बंधारे निरूपयोगी झालेले आहेत त्यांनी तसा मेसेज इथे टाकावा

के टी बंधारा

गावाजवळ असलेल्या ओढ्या नाल्या नदीवर अनेक ठिकाणी के टी बंधारे असतात. पण के टी ची दारे नसल्याने पाणी साठवता येत नाही व वाहून जाते त्या मुळे पावसाळ्या नंतर भाजी पिके घेता येत नाहीत.

ज्यांच्या गावाजवळच्या के टी अशा प्रकारे निरूपयोगी झाल्या आहेत त्यांनी तसा मेसेज इथे टाकावा

बंधार्याजवळ जाऊन लोकेशन पाठवा. व फोटो पाठवा.

साधारणपणे भींत किती ऊंच आहे ?

साधारणपणे किती गाळ साठला आहे?

भींतीची लांबी किती आहे?

जागा कोरडी व्हायला कोणचा महिना उजाडतो?

तुमच्या ग्रामपंचायतीच्या सरपंचाचे तसेच ग्रामसेवकाचे नाव व नंबर द्या

के टी व सिमेंट बंधार्याची पहाणी

...ही पहाणी संस्थेतर्फे आहे. सरकारी नाही

...फक्त ज्याच्या कडे स्मार्ट फोन व फोनवर इंटरनेट आहे व ज्यांना हे नीट वापरता येते त्यानाच हे काम जमेल.

...काम असे आहे

....डोंगराळ भागातून अनेक छोटेमोठे ओढे नाले वहात येऊन शेवटी नदीला मिळतात. अशा ओढ्या नाल्यावर के टी व सिमेंट बंधारे बांधलेले असतात ज्यामुळे पाणी साठवण्याची सोय होते.

पण अनेकदा के टी चे दरवाजे नसतात त्यामुळे काही फायदा होत नाही. तसेच सिमेंट बंधारे पण दगडगोटे व गाळ साठून भरून जातात व पाणी साठत नाही. ऊलट पाणी शेतात शिरून नुकसानी होते.

...अशा के टी व बंधारे दुरूस्त केल्यास त्याचा फायदा पाण्यासाठी होतो.

....त्या साठी ही पहाणी आहे.

...ही पहाणी कशी करायची याचे 4 तासाचे ट्रेनिंग द्यायची माझी तयारी आहे.

...टोकावड्याच्या फॉरेस्ट ऑफीसमधे करता येईल.

...ट्रेनिंग नंतर मी कोणत्या ओढ्याची पहाणी करायची ते सांगेन.

...10 जणांची तयारी असेल तर तशी इथे नावे द्या

ट्रेनिंग झाल्यावर प्रतयेकाने आपापल्या सोईप्रमाणे करायचे आहे. डिसेंबरच्या आत संपवायचे कोणालाही आपल्याच पाण्याची माहिती गोळा करावी वाटत नाही का ? बरे स्मार्ट फोन ,इंटरनेट वगैरेची जरूरी नाही अशी योजना केली तर मग कोणाला उत्साह आहे का ?

गावोगावी ओढ्यावर नाल्यावर तसेच नद्यांवर दोन प्रकारचे बंधारे असतात. सर्वसाधारणपणे आपण या दोन्ही बंधान्याला केटी असेच म्हणतो. परंतु प्रत्यक्षामध्ये हे दोन वेगवेगळ्या प्रकारचे बंधारे आहेत. एका प्रकारच्या बंधान्याला केटी बंधारा म्हणजेच कोल्हापूर टाईप बंधारा असे म्हणतात तर दुसऱ्या प्रकारच्या बंधान्याला सिमेंट बंधारा असे म्हणतात

तुम्हा सर्वांना ही माहिती असेलच पण परत एकदा ऊजळणी करायला हरकत नाही.

या दोन्ही प्रकारच्या बंधान्याची थोडीशी माहिती इथे घेऊ.

प्रथम केटी बंधारा म्हणजेच कोल्हापूर टाईप बंधारा. केटी बंधान्याची भिंत ही सलग नसते. तर तिला मध्ये मध्ये गॅप असतात म्हणजेच भिंती मध्ये मोकळी जागा सोडलेली असते. या मोकळ्या जागेमध्ये जरूरीप्रमाणे दारे बसवण्याची सोय केलेली असते. सर्वसाधारणपणे ही दारे लोखंडाची किंवा सिमेंटच्या फळांची असतात. केटी बंधान्यांची कल्पना सर्वसाधारणपणे सरत्या पावसाळ्याचे पाणी साठवणे याकडे आहे. भर पावसाळ्यामध्ये केटीची दारे सताड उघडलेली असतात किंवा काढून ठेवलेली असतात ज्यामुळे पावसाचे जोरात वाहत येणारे पाणी भिंती मधल्या मोकळ्या जागां मधून सरळ पुढे निघून जाते व केटी मागे पाणी साठत नाही तसेच भिंतीला पण धोका पोहोचत नाही. सरत्या पावसाळ्यामध्ये मात्र ही दारे परत लावली जातात त्यामुळे या दाराच्या मागे सरत्या पावसाळ्याचे, डोंगरांमधून हळूहळू पाझरत येणारे पाणी साठू लागते व शेवटी हळूहळू केटी भरते. या केटी मध्ये भरलेले पाणी पुढच्या पावसाळ्यापर्यंत टिकण्याची अपेक्षा असते.

केटी बंधान्यांमध्ये वेळच्यावेळी दार लावणे आणि वेळच्या वेळी ते काढून टाकणे हे सर्वात महत्त्वाचे आहे सर्वसाधारणपणे जून महिन्यामध्ये पावसाळ्याच्या आधी दारे काढून टाकतात व ऑक्टोबर महिन्यामध्ये दारे परत लावून केटी बंद करतात. केटीची दारे अवजड आणि मोठी असल्यामुळे ती लावणे व काढणे हे थोडे जिकिरीचे काम आहे. परंतु ही दारे जर वेळी लावली नाही किंवा काढली नाहीत तर केटी चा उपयोग शून्य आहे. ही दारे लावणे आणि काढणे याची जबाबदारी ग्रामपंचायतीकडे असते. ग्रामपंचायतीने हे काम वेळोवेळी नीट केले तर केटीच्या मागे पाणी साठेल व त्याचा उपयोग वेगवेगळ्या कामासाठी करता येईल. अनेकदा ही लोखंडाची दारे गंजून जाऊन निकामी होतात व नंतर कोणी दारे बनवत नसल्यामुळे केटी वाया जाते. दारे बनवणे व ती नीट सांभाळणे तसेच वेळोवेळी लावणे याच्यापेक्षा केटी साठी दुसरी कोणतीही गोष्ट महत्त्वाची नाही. अनेकदा ग्रामपंचायती दारे करीत नाहीत व त्यामुळे केटी वाया जाते.

दुसऱ्या प्रकारचा बंधारा म्हणजे सिमेंट बंधारा.

सिमेंट बंधारा ही एक सलग भिंत असते या भिंती मध्ये केटी प्रमाणे मध्ये मध्ये गॅप किंवा मोकळी जागा नसते त्यामुळे या भिंतीमागे नेहमी पाणी असते. पावसाळ्यात तर असतेच असते आणि नंतर जसे जसे पावसाळा कमी होईल तसे तसे पाणी कमी होत जाते. त्यामुळे सिमेंट बंधार्याला केटी इतके काम नसले तरीसुद्धा सिमेंट बंधान्यामध्ये हळूहळू भिंतीच्या मागे चिखल माती दगड वाळू वगैरे गोष्टी जमा होऊन सिमेंट बंधान्याची पाणी साठवण्याची क्षमता हळूहळू कमी होते व शेवटी तर काहीच पाणीसाठ्यात नाही

अशी होते. त्यामुळे केटीसाठी दरवाजे नीट ठेवणे व्यवस्थित लावणे वेळोवेळी काळजी घेणे हे महत्त्वाचे काम तर सिमेंट बंधान्यासाठी गाळ झालेला वेळोवेळी काढून टाकणे हे महत्त्वाचे काम.

केटी बंधारा तसेच सिमेंट बंधारा यांचा अजून एक प्रश्न म्हणजे त्याच्यामधून गळती होते. ही गळती होण्याचे एकच कारण आणि ते म्हणजे या भिंती बांधताना निकृष्ट प्रतीचे काम केल्यामुळे ही गळती होते.

कोणते सिमेंट बंधारे गाळ काढून पाणी क्षमता वाढवण्यासाठी योग्य आहेत बरे?

मला वाटते बंधारे असे असावेत की

1. ज्याच्या मधून पाणी अजिबात गळत नाही. गळके बंधारे हा जास्त मोठा प्रॉब्लेम आहे तो सोडल्याशिवाय त्यातील गाळ काढण्यामध्ये जास्त काही पॉइन्ट नाही. कारण जे पाणी साठेल ते सगळे गळून जाणार आहे.

2. मुख्य म्हणजे त्या बंधान्याच्या मागे साठलेल्या पाण्याचा काहीतरी चांगला जबरदस्त उपयोग असेल तरच या बंधान्यांचा काही फायदा आहे. असे उपयोग कोणते असतील ?

.....पहिला म्हणजे त्या बंधान्याच्या पाण्यावर जर शेजारच्या शेतकऱ्यांना काही भाजीपाला वगैरे करता येत असेल पावसाळ्यानंतरच्या काळामध्ये तर त्या पाण्याचा चांगला उपयोग होईल व थोडीशी कमाई पण होण्याची शक्यता आहे

.....दूसरा उपयोग म्हणजे जर त्या बंधान्याच्या पाण्यामधून एखाद्या गावाची पिण्याच्या पाण्याची व्यवस्था होत असेल तरी तो चांगला उपयोग आहे. तसेच जनावरांना पिण्यासाठी सुद्धा.

....तिसरा उपयोग म्हणजे अनेक गावात धुणी धुवायला पाणी नसते तर ते जरी पाणी मिळाले तरी त्याचा उपयोग आहे.

....आणि तसे बघायला गेले तर पाणी अडवणे आणि साठवणूक करणे हा एक उपयोग आहेच आहे परंतु सर्वसाधारण लोकांना नुसतं पाणी अडवणे हा काही फारसा चांगला उपयोग आहे असे वाटत नाही त्यामुळे याला फारसा सपोर्ट होत नाही.

थोडक्यात असे बंधारे निवडावेत की ज्यामुळे त्या पाण्यावर आजूबाजूच्या शेतकऱ्यांना भाजीपाला वगैरे करता येईल हा सर्वात उत्तम उपाय आहे.

3. तसेच बंधारा असा असावा की ज्याच्या भिंतीमागे बऱ्याच अंतरापर्यंत मोकळी जागा आहे ज्यामध्ये पाणी साठू शकते. चिंचोळी जागा असून उपयोग नाही कारण त्याच्यामध्ये जास्त पाणी साठणार नाही. मोकळी जागा असेल तर त्यातला गाळ काढल्यानंतर भरपूर पाणी साठेल असा बंधारा निवडावा.

4. चौथी गोष्ट म्हणजे बंधान्यातील गाळ काढल्यानंतर तो कोठेतरी टाकावा लागतो. तो गाळ लांब वाहून न्यावा लागला तर गाळ काढण्याचा खर्च वाढतो. त्यामुळे गाळ जवळच टाकता आला तर उत्तम. त्यामुळे जवळपासच्या शेतकऱ्यांची त्यांच्या जमिनीवर गाळ टाकून घेण्याची संमती असली पाहिजे नाहीतर गाळ काढून सुद्धा तो टाकावा कोठे हा फार मोठा प्रश्न निर्माण होतो

वरील चार गोष्टींचा विचार करून बंधारा निवडल्यास त्यातील गाळ काढणे हे फायदेशीर होऊ शकते. गाळ काढणे सोपे जाते. तो कुठेतरी टाकणे सोपे जाते. तसेच जे पाणी साठेल त्याचा उपयोग चांगला होऊ शकतो आणि ज्याचा उपयोग होतो तीच गोष्ट नीट टिकते. त्यामुळे या चार गोष्टी लक्षात ठेवाव्यात

सरकारी ऑफीस व सिमेंट बंधारे

सिमेंट बंधारे बांधणारे अनेक सरकारी विभाग आहेत. म्हणजे वेगवेगळ्या प्रकारची डिपार्टमेंट हे बंधारे बांधत असतात. त्यामुळे प्रत्येकाची यादी प्रत्येकाकडे वेगवेगळी असते. उदाहरणार्थ खालील डिपार्टमेंट हे बंधारे बांधत असतात.

1. एक लघुपाटबंधारे विभाग
2. शेती विभाग
3. पाणीपुरवठा विभाग
4. जलसंवर्धन विभाग
5. जंगल खाते

कोणचं डिपार्टमेंट हे बंधारा बांधत आहे त्यावर त्या बंधान्यातील पाण्याचा वापराचा किंवा बंधान्याच्या उद्देशाचा प्रमुख भाग अवलंबून असतो. परंतु स्थानिक लोक या पाण्याचा वापर जर मुख्य उद्देशा पलीकडे दुसऱ्या काही कामासाठी करत असतील तर सर्वसाधारणपणे त्याला कोणी ऑब्जेक्शन घेत नाही.

आपापल्या गावातील बंधारा हा कोणत्या सरकारी डिपार्टमेंटने बांधला आहे हे जाणून घेणे फार महत्त्वाचे असते याचे कारण असे की पुढे जेव्हा काही दुरुस्ती लागेल किंवा त्याबद्दल काही मोठे काम करायचं असेल तर ज्या डिपार्टमेंटने बंधारा बांधला त्याच डिपार्टमेंट कडे जावे लागते.

अनेकदा गावकऱ्यांना हा बंधारा कोणी बांधला तसेच तो केव्हा बांधला याच्या बद्दल काही माहिती नसते. हे बरोबर नाही. गावकऱ्यांनी निदान ग्रामपंचायतीने तरी प्रत्येक बंधारा कोणत्या डिपार्टमेंटने बांधला हे माहित करून घेतले पाहिजे.

आता आपण जे बंधारे मायनर इरीगेशन किंवा लघु पाटबंधारे विभागाने बांधलेले आहेत त्यांच्याबद्दल विचार करू.

सर्वसाधारणपणे छोटे सिमेंट बंधारे हे मायनर इरीगेशन म्हणजे मराठीत लघु पाटबंधारे या विभागाकडे असतात.

लघुपाटबंधारे विभाग हा दोन ठिकाणी असतो. जिल्हा परिषदेकडे पण लघुपाटबंधारे विभाग असतो तसेच राज्य सरकारकडे पण लघुपाटबंधारे विभाग असतो.

सिमेंट बंधान्यांच्या जबाबदाऱ्या अनेक सरकारी विभागांमध्ये विभागले गेले आहेत.

जे बंधारे शंभर हेक्टर पेक्षा कमी जमीन भिजवू शकतात ते बंधारे जिल्हा परिषदेकडे असतात तर शंभर च्या पुढे ते 600 हेक्टर पर्यंत जमीन भिजवू शकणारे सिमेंटचे बंधारे हे प्रादेशिक विभागाकडे असतात. आणि सहाशेच्या पुढे सरकारी राज्य सरकारच्या मंत्रालयाकडे असतात.

आपले सर्व बंधारे छोटे असल्यामुळे आपले सर्व काम जिल्हा परिषदेच्या लघु पाटबंधारे विभागाकडे असणार.

वरचे सर्व के टी बंधार्याला पण लागू आहे. नुसत्याच सिमेंट बंधार्याला नाही

आपापल्या गावातील सिमेंट बंधार्याची वर्गवारी करणे आवश्यक आहे. वर्गवारी म्हणजे असे की बंधार्याच्या नावापुढे (प्रत्येक बंधार्याला काहीतरी लोकल नाव असते ते नाव लिहावे) आणि तसेच बंधार्याजवळ असलेल्या गावाचे नाव लिहावे. बंधार्याच्या वर्गवारीमध्ये नावापुढे पुढे त्या बंधार्यांना गळती होते का गळती होत नाही हे लिहावे तसे त्या बंधार्यांचे वरील चार प्रकारे उपयोग सांगितले आहेत त्यापैकी कोणत्या उपयोग प्रामुख्याने होतो आणि दुसरे पण काही उपयोग होत असतील तर ते उपयोग लिहावेत, उदाहरणार्थ शेती साठी, पिण्याचे पाणी , जनावरांसाठी पाणी, धुण्यासाठी पाणी असे जो काही उपयोग होईल किंवा सध्या होतो आहे ततो उपयोग लिहावा. तसेच गाळ काढला तर आजूबाजूला जवळच तो टाकण्याची व्यवस्था होईल का नाही हे पण लिहावे. म्हणजे आपल्याला बंधार्याच्या उपयोगाची व गाळ काढण्याच्या जरूरीची नीट कल्पना येईल.

प्रत्येक ग्रामपंचायतीमध्ये साधारणपणे 5 ते 6 पेक्षा जास्त बंधारे नसावेत.

मराठी किंवा इंग्रजी टाईप करायला अवघड जात असेल तर कागदावर लिहा व त्याचा फोटो पाठवा.

प्रत्येकाने आपापल्या गावाजवळ किंवा ग्रामपंचायतीत असलेल्या बंधार्या बदलच लिहावे.

बंधारे आणि केटी यांची माहिती गोळा करण्याकरिता वापरायला सोपे असे काही बनवता येते की नाही ते आम्हाला पहायचे आहे, त्यासाठी खालील माहिती उपयोगी ठरेल, कृपया सर्वानी माहिती द्यावी.

१ तुमच्यापैकी किती जणांकडे स्मार्टफोन आहे ते कळवा

२ कोणा कोणाकडे डेटापॅक चालू स्थितीमध्ये आहे ते सांगा

३ गुगल मेल कोणा कोणाची आहे ते लिहा

ज्या ग्रामपंचायतीमध्ये सिमेंट बंधार्याची वर्गवारी येईल त्या वर्गवारीमधूनच सर्वे साठी बंधारे निवडण्यात येतील. व सर्वे केलेल्या बंधार्यापैकीच गाळ काढण्यासाठी निवडले जातील.

इंटरनेट वरून प्ले स्टोर वरून खालील 2 ॲप डाऊनलोड करून घ्या

1. Where am i?

2. My tracks